

DE ZWERFSTEEN

PERIODIEK ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

De Remigiuskerk van Steenderen. Onze dorpskerk. Een stemmig plaatje voor het laatste nummer van De Zwerfsteen van dit jaar.

Marian v/d Haar neemt U mee voor een "Rondje om de kerk", zij vertelt over een aantal interessante zaken de kerk betreffende. Zaken waar je zo gauw niet aan denkt als je langs de kerk wandelt of fietst.

Passerende in een auto gaan dit soort bijzonderheden al te gemakkelijk langs je heen. Geniet van dit speciale "Rondje". Je kunt ook overwegen er eens even bij stil te blijven staan.

Pagina 8,9,10 en 11

(Foto: Oudheidkundige Vereniging "De Graafschap"/Staring Instituut)

- Dit decembernummer van De Zwerfsteen - het laatste nummer van het jaar 2007 - biedt ruimte aan twee auteurs, Marian v/d Haar en redactielid Herman Nieuwenhuis. Marian haalt herinneringen op aan een andere, onlangs overleden, 'lokaal historica, Verdi van Leuvensteijn-Breukink (pagina 3 en 4) en neemt ons mee in een "Rondje om de kerk", zoals hierboven al is aangegeven (pagina 8 t/m 11).
- Herman Nieuwenhuis is in de documentatie gedoken omtrent de Molen van Franken (pagina 5 tot en met 7) en hij had een gesprek met Hein Rutten om meer te weten te komen over De Engel, dat bekende café op het kruispunt midden in Steenderen. Een gebouw met toch ook wel een veelbewogen geschiedenis. Het staat er allemaal wat triestig bij deze dagen. De geschiedenis verhaalt niet zo zeer van schokkende zaken, maar wel van heel menselijke en herkenbare dingen. De Engel gaat als het ware weer voor je 'leven'! (Pagina 12, 13 en 14).

HVS

2007/4

Oplage: 400
December 2007
ISSN: 1386 - 5943

Van het bestuur

Op het moment van het schrijven van dit voorwoord, is onze eerste ledenavond al weer verleden tijd. Op maandag 12 november heeft mevrouw Jas, werkzaam bij het Geldersch Landschap en Gelderse Kastelen, een lezing gehouden getiteld "het organiseren van 'goed huishouden op kastelen en landhuizen' in vroeger tijden." Met ruim vijftig aanwezigen kunnen we terugzien op een geslaagde avond. In augustus werden bij archeologisch onderzoek op het toekomstig industrieterrein aan de Dr. A. Ariënsstraat ontdekkingen gedaan van bewoning van zo'n 3000 jaar geleden en resten aangetroffen van urnen en botten. Tevens werd een tweetal houten waterputten opgegraven. Door de heer Hof van gemeente Bronckhorst werd ik uitgenodigd een kijkje te komen nemen. Als leek heb ik mij verbaasd over de zorgvuldigheid waarmee de afgraving en het bloot leggen van de vondsten werden uitgevoerd. Leden/vrijwilligers van de oudheidkundige vereniging Salehem uit Zelhem waren op uitnodiging van het leidinggevend instituut ingeschakeld bij het onderzoek naar met name voorwerpen en botresten. In de paar uren, die ik daarbij aanwezig was, werden regelmatig kleine stukjes aarde, steentjes en andere harde materialen in kleine plastic zakjes gedaan, bestemd voor nader onderzoek in het laboratorium.

Er is natuurlijk wel de nodige kennis voor nodig om bij dit soort opgravingen mee te kunnen helpen. De leden vrijwilligers uit Zelhem hebben deze kennis en willen, als daar vanuit onze kring belangstelling voor is, best wel onderricht en begeleiding geven om deze kennis ook over te brengen op leden van onze vereniging. Graag wil ik dan ook vanaf deze plaats een oproep doen aan iedereen, die belangstelling heeft voor arche-

ologie en mee wil kijken hoe zo'n opgraving wordt georganiseerd, zich te melden bij onze secretaris Gerard Wesseling of bij mij. Aangezien er straks in Steenderen op meerdere plaatsen weer gebouwd zal gaan worden, zullen er even zoveel onderzoeken worden gedaan, waarbij er misschien hele verrassende ontdekkingen boven water komen.

Binnen de redactie van de Zwerfsteen zijn vacatures ontstaan door het vertrek van Maria Schotman en Yvonne Koning. We zijn beiden veel dank verschuldigd voor hun werkzaamheden binnen de redactie. Onderbezetting van de redactie was een aantal jaren geleden de oorzaak, dat het werk op slechts een tweetal medewerkers neer kwam. Maria was er daar één van en gelukkig voor ons als Bestuur en u als lezer bleef Maria een steunpunt voor de Zwerfsteen. Zij gaat zich binnenkort met een nieuwe studie Theologie bezighouden en heeft dan geen of onvoldoende tijd om haar werk als redactielid voort te zetten.

Ook Yvonne Koning verdient het even in het zonnetje te worden gezet. Zo ongeveer vanaf de oprichting actief als bestuurslid, eerst als secretaris en later als gewoon bestuurslid, is zij in 2004 met de bestuurswerkzaamheden gestopt. De laatste jaren heeft zij als redactielid haar bijdragen geleverd voor het in stand houden van onze Zwerfsteen. Maria en Yvonne, vanaf deze plaats ontzettend bedankt.

Het einde van het jaar nadert. Na het Sinterklaasfeest is het nog maar drie weken tot aan de Kerst en weer een week later doet ons belanden in 2008. Ik wil graag vanaf deze plaats u allen een goede jaarwisseling toewensen.

Wim Achterkamp, voorzitter

Van de redactie

Als eindredacteur van De Zwerfsteen sluit ik me graag aan bij de woorden van onze voorzitter, waarmee hij de dames Maria Schotman en Yvonne Koning bedankt voor hun werkzaamheden voor de vereniging en meer in het bijzonder voor de redactie.

Met enige nadruk maak ik gewag van de inspanningen van Maria, vooral in de eerste jaren van onze samenwerking, de jaren waarin het zonder meer een dun draadje is te noemen waaraan we hingen. Met desgewenst het nodige kunst- en vliegwerk, hebben we toch kans gezien de nodige Zwerfstenen uit te brengen. Naarmate we meer grip op de zaak kregen, hebben we ook kans gezien de beoogde vier nummers per jaar op de verenigingsstafel te brengen, waarbij we gesteund

werden door een nieuw toetredende redactielid, Herman Nieuwenhuis. Gelukkig waren er wel enkele verenigingsleden die interessante bijdragen leverden, zodat niet alle werk van één (redactie)kant moest komen.

Even leek het er op dat nu met ingang van 2008 de redactie geminimaliseerd zou worden tot de leden Herman Nieuwenhuis en Wim de Lange. Gelukkig hebben we inmiddels medewerking van Anneke Parent, die het correctiewerk voor het blad voor haar rekening neemt en we hebben de toezegging gekregen om het secretariaat van de redactie te verzorgen van Mieke van der Valk.

Dus naast een bedankje aan twee dames ook graag een welkom aan twee dames!

Wim de Lange

Colofon

De Zwerfsteen is de kwartaaluitgave van de Historische Vereniging van (de voormalige gemeente)Steende-ren, opgericht 1 juni 1992.

REDACTIE:

Eindredacteur: Wim de Lange
Weth. Massinkstraat 3
7227 DB Toldijk
Tel. 0575 452870
Email: wdelange2@planet.nl

Redactiesecretariaat:
Mieke van der Valk
Dr. A. Ariënsstraat 44
7221 CB Steenderen
Tel. 0575 450998

Redactieleden:
Wim de Lange
Herman Nieuwenhuis (tel. 441360)
Mieke v/d Valk

Correctie:
Anneke Parent

Redactiemedewerkers:
Anton Metz en Wil Gijsman

BESTUUR:

Voorzitter: Wim Achterkamp
Bronckhorsterweg 32
7221 AC Steenderen
Tel. 0575 451747
Fax 0575 450966

Secretaris: Gerard Wesseling
Schoolstraat 2
7251 XR Vorden
Tel. 0575 441489

Penningmeester:
Bertus Rietberg
Hoogstraat 23
7227 ND Toldijk
Tel. 04575 452004

LEDEN:

Willy Pasman
Dr. A. Ariënsstraat 39
7221 CB Steenderen
Tel. 0575 452457

Monique Willems
De Berken 9
7221 GN Steenderen
Tel. 0575 251221

Fred van der Mije
Hofstraat 4
7223 LR Baak
Tel. 0575 441806

Rob Gosselink
Prinsenmaatweg 2
7224 NE Rha
Tel. 0575 451374

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt 15 euro per jaar per adres.

Bankrelatie:
Regiobank Steenderen
Bankrekening: 685289710,
ten name van
Hist. Ver. Steenderen.

Losse nummers van de Zwerfsteen zijn te verkrijgen bij het secretariaat. Kosten: 2,50 euro per stuk; 3,50 euro in geval van omvangrijker uitgaven.

door
M. v/d Haar

Goede herinnering aan een 'lokaal historica' *"k Wol da'j 't es zagen, dan ko'j 't es zien"*

Na het overlijden van E.J. (Verdi) van Leuvensteijn-Breukink treft haar man allerlei bescheiden aan die te maken hebben met het bestuderen van de plaatselijke geschiedenis. Verdi publiceerde onder andere in De Zwerfsteen en daarvoor had ze documenten, foto's en berichten uit kranten nodig. Tussen haar aantekeningen valt een krantenknipsel van 21 juli 1987 op waarin mw. van Leuvensteijn wordt geïnterviewd door Mieke Wasseveld van de Zutphense Courant.

Het blijkt dat de vroegere herbergierster van de Gouden Leeuw in Bronkhorst gefascineerd was door de streektaal. Ze sprak niet alleen dialect of 'plat' zoals ze het zelf noemde, maar kon het ook schrijven. Er zijn zelfs enkele gedichten van haar bekend in het Nedersaksisch. Dat is de zondagse naam van deze officieel erkende Europese taal en zowel het Twents als het Achterhoekse vallen hieronder.

Goed gezelschap

Mevrouw Van Leuvensteijn bevond zich in goed gezelschap als het ging om het 'plat proaten' en schrijven. De achttiende-eeuwse dichter en landman A.C.W. Staring van de Wildenborch gebruikte de streektaal om bepaalde personen te typeren. Dat was in zijn tijd niet gebruikelijk.

*De 'lokaal historica' in actie met haar fotocamera!
(Foto: Collectie Staring Instituut)*

Staring maakte zelfs een lijst van enkele woorden en uitdrukkingen in de taal van Oost-Gelderland, want het gebied heette toen nog niet Achterhoek. In 1789 schrijft hij 'Een Geldersch lied' en uit het volgende couplet blijkt duidelijk dat hij sympathiek stond tegenover de taal van de streek:

*Ik ben uit Geldersch bloed !
Geen vleitoon klinkt mij zoet;
Mijn volksspraak, luttel rond,
Geeft nog den klank terug,
Uit onzer vaadren mond.*

Het centrum voor het streekeigene van Achterhoek en Liemers in Doetinchem heet niet voor niets Staring Instituut. Bij deze instantie aan de Grutstraat is een studiezaal waar boeken en documenten te raadplegen zijn over dit deel van Gelderland en vaak zijn die geschriften in de streektaal. Bekend is de fotocollectie van het instituut met talloze afbeeldingen uit diverse plaatsen in de Achterhoek. Bij de foto's uit Steenderen is een opname van E.J. van Leuvensteijn-Breukink. Zij is daarop te zien terwijl ze een foto maakt in een winterse omgeving. Op de achterzijde is haar naam vermeld met de toevoeging 'lokaal historica'.

Woordenboek

Het dialect dreigt verloren te gaan en daarom wil het Staring Instituut zoveel mogelijk gegevens vastleggen. Dat gebeurt onder andere door de traditionele woordenschat onder te brengen in woordenboeken: het WALD-project of het Woordenboek Achterhoekse en Liemerse Dialecten. Het is geen verklarend woordenboek zoals de Van Dale, maar hier zijn de woorden met hun betekenis en schrijfwijze gegroepeerd rond een bepaald onderwerp. Zo is er een deel en dat heet 'Het huus' met woorden die met wonen en leven te maken hebben. Het centrum exploiteert verder de streektaallijn. Sedert 2003 is telefonische informatie te krijgen over spelling en betekenis van streektaalwoorden. Bovendien

heeft het instituut in 2002 een streektaalconsulent aangesteld. Geert Roelofs was de eerste die deze functie vervulde en hij is vorig jaar opgevolgd door Arie Ribbers uit Barchem. Deze medewerker van radio Gelderland, publicist en columnist bij De Stentor wil best in de schijnwerpers staan als dat in het belang is van de streektaal.

Ook mevrouw Van Leuvensteijn maakte er geen geheim van dat ze het dialect belangrijk vond. Geboren en getogen in Bronkhorst gaf ze vaak lezingen met dia's over dat stadje en ze gebruikte dan altijd haar eigen streektaal. Over het 'plat' zei ze eens: "Als het maar niet platvloers is. Het dialect is veel directer, noem het eerlijker". Ze vond ook dat je in de streektaal meer mogelijkheden hebt om precies uit te drukken wat je voelt. Vaak heb je daarbij helemaal niet zoveel woorden nodig. Ze meende dan ook "Door plat te praten, kom je tot de kern". Dat had volgens haar te maken met de begripelijkheid: Niet of ie 't verstaot, maor of ie 't begriep! Het woordje 'ie' heeft het voordeel dat het zowel je/jij als u/uw kan betekenen. Verdi haalde graag de woorden van de Drentse dichteres Marga Kool aan. Zij zegt: "Dialect geeft een eigen kleur aan het leven. En een volk dat vele kleuren heeft, kan mooie patronen weven."

Voor- en tegenstanders

In de Stentor van 1 maart van dit jaar lezen we dat Hans Keuper een lans breekt voor het 'platproaten'. Toch blijkt uit een onderzoek dat dialectsprekers een achterstand hebben ten opzichte van mensen die zijn opgevoed in het standaard Nederlands. Socioloog Gerben Kraaykamp ondervroeg 3.269 volwassenen. Zijn conclusie is dat dialectsprekers een minder hoog opleidingsniveau hebben en het niet zo goed doen op de arbeidsmarkt. De onderzoeker vindt streektaal zeker niet minderwaardig, maar ziet wel dat sommige leerkrachten en managers menen dat iemand die 'plat' praat minder geschikt is voor een bepaalde opleiding of sommige functies.

Zelden praat een kind in de Achterhoek nog plat met een ander kind. Toch is hier bijna 52% opgegroeid met het dialect en landelijk is dat 36%. Jongeren drukken zich niet vaak uit in de streektaal. Ze hebben er wel belangstelling voor als het om muziek gaat. Graag horen ze groepen als Jovink, Kas Bendjen en Boh Foi Toch.

Mevrouw Van Leuvensteijn vroeg zich regelmatig af waarom mensen een vreemde taal wel willen leren, terwijl ze hun 'mooderspraake' verwaarlozen. "Dan", zo zei ze "verlies je jezelf". Als je tweetalig bent opgevoed, Nederlands en dialect, kun je vaak met meer gemak vreemde talen leren.

Waeke van het Book

In deze tijd zijn er verschillende evenementen om het schrijven in de streektaal te promoten. Zo is er de dialectboekenweek als tegenhanger van de landelijke manifestatie. Die 'waeke' in de eerste week van juni is georganiseerd door onder andere de Dialectkring Achterhoek en Liemers, die nu 50 jaar bestaat. Er is ook een boekenweekgeschenk met dit jaar als titel Flonkergood met daarin winnende verhalen van een schrijfwedstrijd, uiteraard in het dialect. Verder is het Staring Instituut op zoek naar mensen die columns willen schrijven in de streektaal. Die moesten ze uiterlijk in september inzenden. De uitslag is in december van dit jaar. Verdi van Leuvensteijn-Breukink zou deze activiteiten van harte toejuichen. Tot slot volgt hier een verhaal door haarzelf verteld. Ze haalt herinneringen op uit de tijd dat ze als kind in Bronkhorst woonde. Haar vader had behalve een café ook een boerderij. Bij een overlijden in het stadje werd er vaak een beroep op hem gedaan om met zijn twee paarden de lijkkoets te rijden. Die koets stond in de dorpskerk in Steenderen.

Vrogger

Vrogger was't de gewoonte, as ter iemand e storven was, dat de buurte dan wodden in e schakelt um de begrafenis te regeln. In Bronkhos was mien va liekboer veur de naoste buurte. Ie waern liekboer as ie twee peerde an konnen spannen.

In de karke, achter d'n toorn ston de liekkoetse en daor mos ie dan mee veurriejen. Op mien maken dat altied grooten indruk; veural toen die buurvrouw was e storven, die altied zei "'k wol da'j 't es zagen, dan ko'j 't es zien".

Mien va mos weer anspannen; hie rossen dan de beide peerde, Sofie en Paula goed, ree met de camion naor Steendern en kwam met de liekkoetse weerumme. De weduwe Jan Willem wier begraven en mien va ree de koetse. Ik von dat toch altied zo plechtig, met die zwatte kleje, die zo statig en treurig hen en weer gongen met de wind. En de peerde zag ie haost helemaole niet, want die hadden ok van die zwatte kleje oaver.

Bie de koetse ston un pot met brune teer met 'n kwas ter in en daor gong mien va dan met oaver de hoeven van de peerde dan glommen ze zo mooi, zodat 't er allemaole piekfijn uutzag. As ik dat bekekke, kreeg ik 'n brokke en de keal, want ok mien va kennen ie haost niet weer. Hie had 't trouwpak an, dat natuurluk zwat was en de zwatte hoge schoene der bi' en de zwatte hansen, vaneigens d'n hogen zien der bie op, op zo'n moment dach ik welles:

"'k wol da'j 't es zagen, dan ko'j 't es zien".

door
Herman
Nieuwenhuis

De afgeknotte kegel van de Molen van Franken

Nieuwe bestemming Franken's molen viel destijds letterlijk in duigen!

Veel Steenderenaren zullen zich hem zeker nog herinneren. Franken's molen op de Molenkolk. In de volksmond zo genoemd, maar het was echter een Janssen die de molen in 1863 heeft laten bouwen.

Theodorus Franken leidde een lang en vruchtbaar leven als molenaar in Steenderen. Maar dat was niet het enige vruchtbaarheidsaspect van Theodorus. Hier houdt hij - enigszins onwennig - één van de nazaten in een pril stadium op schoot. Het is de redactie niet bekend of het een kind, kleinkind of 'achter' betrof...

Theodorus Franken geboren in 1876 in Hummelo en Keppel, kwam twintig jaar later op deze molen in dienst als molenaarsknecht. Daarvoor was hij ook al knecht geweest op een molen in Kleef (Dld).

Al snel had hij het vak van molenaar in zijn vingers en in 1903 kocht hij de molen van zijn werkgever. Een paar jaar later trouwde hij met Dina Sanders uit Arnhem en samen kregen ze negen kinderen.

De molen had een romp van steen, tot aan de molenas was hij 12 meter hoog. De vlucht van de wieken bedroeg totaal 22 meter. De molen stond niet op een bult (belt) en behoorde dus tot de zgn. grondzeilers. Tot 1928 is er met wind gemalen. In dat jaar zijn uit pure noodzaak de wieken er afgehaald en ging Franken over op elektriciteit. Om gelijke tred te houden met de concurrent moest je niet langer afhankelijk zijn van de wind. Veel molenaars deden dit overigens met tegenzin.

Ondanks de andere vier windmolens in en rondom het dorp kon de familie Franken zich redelijke staande houden. Alles wat voor malen in aanmerking kwam werd gemalen, niet alleen rogge en tarwe, maar ook maïs, lijnkoeken en boeikweit.

Het malen van lijnkoeken was een verhaal apart. Deze kwamen in balen van 150 kg, geïmporteerd uit Amerika, bij de molen. Deze balen moesten in een koekbreker (twee walsen, die de koeken braken) worden getild, een zware klus. In Baak is destijds een molenaarsknecht tussen die walsen gekomen en kon het helaas niet na vertellen. Nadat de koeken gebroken waren, werden zij tussen de molenstenen tot lijnmeel gemalen.

*Na een heel leven
in het zware ambacht
van molenaar, hoopt
de tachtigjarige
Franken, dat 'alles
zo blijven mag
zoals het nu is!'*

Theodorus (Dorus) Franken heeft het tot zijn tachtigste jaar als molenaar volgehouden. Zijn vrouw Dina is overleden in 1956. Van de negen kinderen Franken zijn er twee zoons, Theo en Willem, die ook het molenaarsvak leerden. Theo, de oudste, vertrok in 1929 naar Brabant, eerst naar Oirschot en in 1933 vestigde hij zich als zelfstandig molenaar in Bosschenhoofd.

In een kort artikel in de plaatselijke krant van december 1968 werd even stilgestaan bij de oudste inwoner in die tijd:

"Steenderen's oudste is de heer Th. A Franken, een weduwnaar van 92 jaar. De heer Franken woont aan de Molenkolkweg en vanuit zijn huiskamer kijkt hij daar op zijn oude molen die nu geen dienst meer doet..... Vlak achter hem woont een getrouwde zoon en bij dit echtpaar eet en slaapt hij. Naar zijn wensen voor 1969 gevraagd zegt de oude heer Franken: ik hoop dat alles zo blijven mag zoals het nu is. Dat betekent: een goede gezondheid en dat hij in zijn huisje bij de afgeknotte molen en bij het nieuwe huis van zijn zoon zal mogen blijven wonen."

De toenmalige gemeente Steenderen heeft de grond met het huis en de molen aangekocht, echter op voorwaarde dat de heer Franken er mocht blijven wonen. En zo geschiedde. In 1970 overleed Theo op 94-jarige leeftijd.

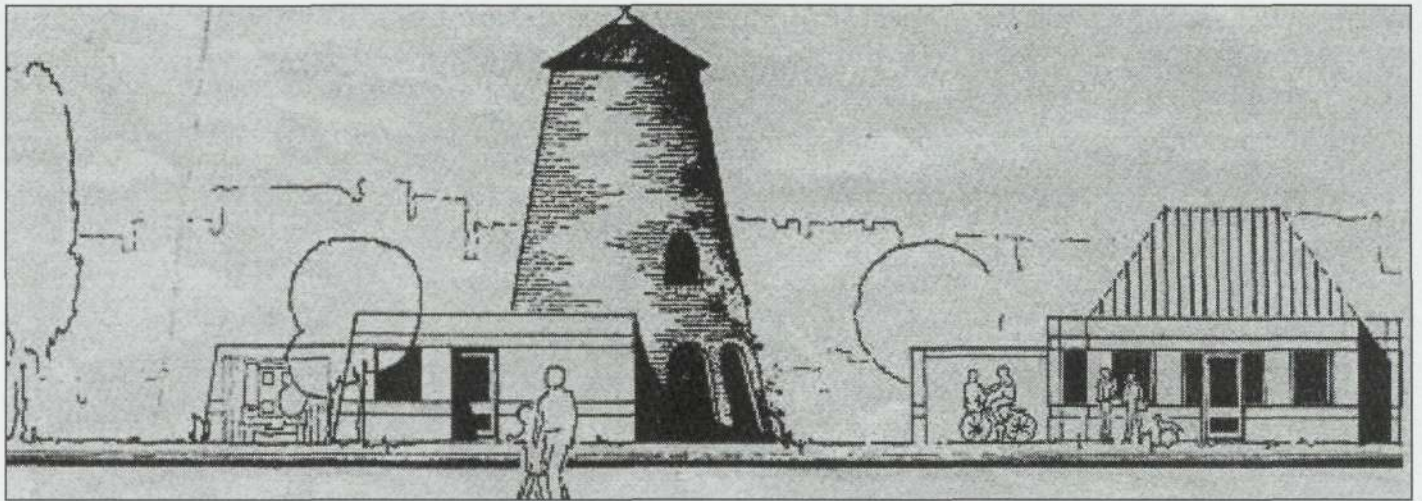

Een boog bij de ingang van de straat tijdens de kroning van koning Wilhelmina in 1898. De hele familie Franken staat onder de boog.

De gemeente wilde de oude woning afbreken en in het nieuwe uitbreidingsplan zou de molen gehandhaafd worden. De eerste liefhebber (want ook in die tijd (begin jaren zeventig) zocht de jeugd een eigen plek) meldde zich als spoedig:

"Jeugdsoos 'Seven Stones', zo lezen we in 'de Graafschapbode', wil graag in de molen. De jongerensoos heeft haar oog laten vallen op de molen van Franken. 'Seven Stones' heet de soos; dat komt voort uit het gemeentewapen van Steenderen, waarin zeven stenen zijn verwerkt. Een vijftiental jongelui uit Steenderen, de kern van 'Seven Stones', staat te popelen om te horen wat de gemeente voor hen gaat doen."

In 1985 werd er een mooi plan gemaakt om de molen te restaureren en er een 'molenwoning' van te maken. Op hetzelfde terrein zouden dan ook nog twee kleine eengezinswoningen komen. De gerestaureerde molen haalde in augustus

Boven een schets van de gemeentelijke plannen voor een modelwoning in de voormalige molen. Maar schokkende gebeurtenissen haalden een streep door de rekening. Het plan is niet uitgevoerd, want ...

1986 echter niet alleen de regionale krant, maar ook een groot landelijk dagblad:

*“Klap in Steenderen:
molen stort
plotseling in
elkaar”
stond er boven het artikel.*

“Door een verkeerde bouwkundige ingreep stortte de molen plotseling in elkaar. De kraanmachinist die op de bouwplaats aan het werk was, was enkele seconden daarvoor weggelopen van de plek des onheils. Daardoor vielen er geen gewonden”.

Zo konden we in de krant van toen lezen. Samen met de aannemer, de opdrachtgever en andere deskundigen is besloten de puinhoop op te ruimen en de molen niet meer te herbouwen. Op de plek is uiteindelijk wel gebouwd, maar van het oorspronkelijke plan is afgezien.

Nog wat ‘molenwetenswaardigheden’: De ronde voornamelijk stenen molens waren typisch voor deze streek. De zogenoemde achtkanters, zoals die in Toldijk, waren van hout en zijn veelal hier in onderdelen aangevoerd vanuit het westen van het land, waar zij dienst deden als watermolens. De bekende molenstenen werden uit het gebergte in Duitsland gehaald. De zgn. ‘blauwe Duitse’ waren de beste. Er zijn ook kunststenen in de handel, veel van deze stenen kwamen van de firma Rutgers in Wageningen.

Bronnen:

Dit artikel is een bewerking van een artikel uit de Achtste Steen.

Verder is gebruik gemaakt van een aantal krantenartikelen.

De foto’s komen uit het familie-archief van de familie Franken.

... plotseling was daar de Klap in Steenderen en van de molen restte slechts een grote puinhoop.

Rondje om de dorpskerk

door
M.v/d Haar

De dorpskerk in Steenderen ligt helemaal vrij op het vroegere kerkhof. Je kunt er daarom goed omheen lopen en zo onder de indruk komen van dit mooie gebouw. We nodigen u dan ook uit om een rondje, ommetje of kleine wandeling rond dit monument te maken. Neem een verrekijker mee.

Beginnen we onze wandeling aan de voor- of achterzijde van de kerk? De voorkant is de oostzijde en die zien we het beste vanaf de burgemeester Smitstraat. De achterzijde van het gebouw vinden we op het westen en dat is aan de kant van de toren.

Als we willen uitleggen welk gedeelte van de kerk we bedoelen, gebruiken we de windrichtingen om dat aan te geven. Zo kunnen we aanduiden om welk gedeelte van bijvoorbeeld toren, schip of koor het gaat.

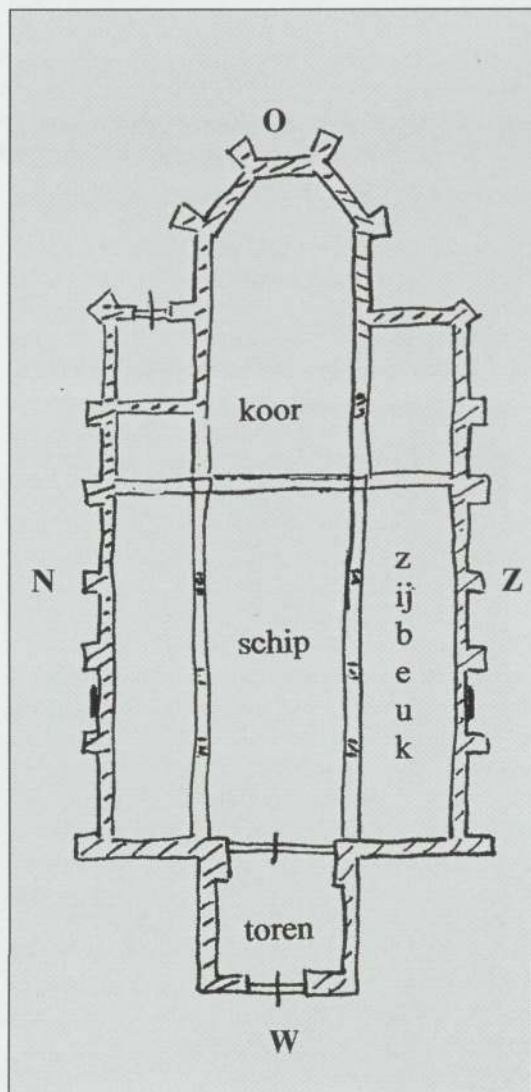
Geledingen

We beginnen onze wandeling bij de toreningang die op het westen ligt. Boven deze ingang uit de negentiende eeuw is een spitse toog. Daar zien we een gedenkplaat, die herinnert aan het vijftigjarig ambtsjubileum in 1870 van E.G. Planten, de eerste burgemeester van Steenderen.

De toren heeft drie verdiepingen of geledingen. Dat is te zien aan de zandstenen waterlijsten, waarvan de eerste aan de zijkant van de toren niet doorloopt. Die lijsten zijn er niet alleen voor de sier, maar voeren ook het regenwater af. In de eerste geleding zijn twee grote lichtspleten gemaakt. De tweede verdieping heeft twee gemetselde spitsbogen waarvan een gedeelte open is voor ventilatie. In de derde verdieping is één spitsboog helemaal dichtgemetseld en heeft de andere een galmgat. Die klankgaten zorgen ervoor dat het geluid van de klok zich over een grote afstand kan voortplanten. De luidklok in deze toren heeft een doorsnede van 131 centimeter. Door de brand van 1782 komt er een scheur in de toen bijna 150 jaar oude klok. In de Tweede Wereldoorlog halen de Duitsers vaak klokken uit torens en smelten die om voor wapentuig. De Steenderense luidklok blijft echter gespaard omdat zij historisch waardevol is. In 1966 moet de klok toch uit de toren. Repareren gaat niet meer, wel omsmelten in de oude vorm en grootte. Op de wijzerplaten van het uurwerk zitten spijlen om vogels zoals roeken te weren. In de torenspits zien we in de leien een luikje en dat dient om de vlag uit te steken.

Uurwerk

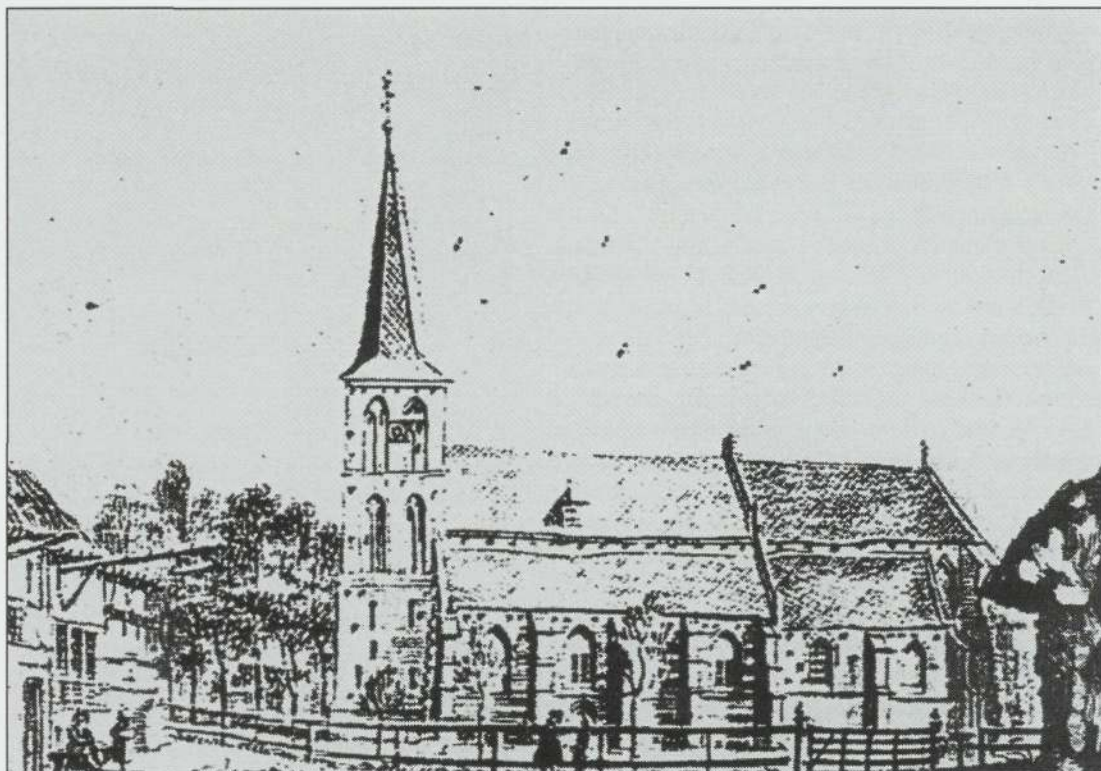
Als we met de wijzers van de klok mee rond het gebouw lopen dan komen we eerst aan de noordwestzijde. Dat is aan de kant van café Heezen. In de eerste geleding van de toren zien we in het midden een raampje met tralies. Hierachter kan destijds een arrestantencel zijn geweest, maar bewijs hiervoor is niet te vinden. Ruim twee eeuwen geleden, in de tijd van Napoleon, werden kerktorens gevorderd voor militaire doeleinden vanwege het uitzicht. Dat gebeurt ook met deze toren, die daarna in gebruik is als gemeente-archief, gevangenis en opslagplaats voor brandblusmiddelen zoals slangen. Tot 1953 blijft de toren eigendom van het plaatselijk bestuur. Daarna is de kerkelijke gemeente eigenaar. Het is een hele zorg om dit oude monument in een goede conditie te hou-

Plattegrond met windrichtingen, om de lezer behulpzaam te zijn in het vinden van het 'waar ben ik' tijdens het lezen van dit artikel.

Tekening van Jan de Beyer uit 1743. De pijl wijst naar de tand of het "niet afgewerkte".

den. In dit jaar is de restauratie van het voegwerk van de toren gereed gekomen. Ook aan deze kant van de toren zitten twee lichtspleten op gelijke hoogte als op het westen boven de ingang. In de tweede geleding zijn eveneens twee spitsbogen met openingen, waarbij de linker aan de onderkant een soort raampje heeft. Het lijkt schuin te staan en hierachter bevindt zich het torenuurwerk. Dat is hier in 1851 geplaatst door H. Braakman uit Brummen. In 2003 vindt een restauratie plaats waarbij het uurwerk computergestuurd raakt. De koster hoeft nu niet meer drie keer per week naar boven om het uurwerk op te winden.

Tand

Voor we verder gaan, kijken we eerst naar de overgang van de toren naar de kerk. Waar de toren ophoudt en de zijbeuk begint, zien we een verticale strook metselwerk. Die is nu glad gemaakt, maar vroeger lieten de metselaars hier stenen uitsteken, want dan konden ze gemakkelijk verder werken als een uitbreiding van het gebouw nodig was. Zo konden ze het schip groter maken en de toren verplaatsen. Aan de andere kant is dat net zo en dit zien we op de bekende tekening van J. de Beyer uit 1743 (zie ook de pijl bij de prent die aanwijst waar de bedoelde 'tand' te vinden is/was). Dit soort niet afgewerkt metselwerk heet tand. Aansluitend zien we een blinde nis met een gemetselde boog met daarboven een ventilatie-opening. Bij de laatste restauratie van het voegwerk van die nis in 2004 blijkt

dat muurankers hier ontbreken. Die muur stond dus los! Ook dit pleit ervoor dat er plannen zijn geweest om het gebouw groter te maken.

Normaal Amsterdams Peil

We lopen verder en dan zien we dat in de noordelijke zijmuur een grijze steen is gemetseld. Dit stuk natuursteen laat zien hoeveel meter we hier boven het Normaal Amsterdams Peil (NAP) zitten. Het gleufje in de steen geeft aan dat dit 11 meter en 72 1/2 cm boven de zeespiegel is. Tussen de eerste vier steunberen treffen we speklagen aan.

Dat is een afwisseling in het metselwerk van baksteen en tufsteen. Dat is een poreuze natuursteensoort uit de Eifel, waar de bergen van vulkanische oorsprong zijn. Al van een afstand ziet men het verschil tussen de gladde nieuwere stenen en het oude tufsteen uit de bouwtijd. Vroeger is er een pleisterlaag op deze muren aangebracht. Bij het verwijderen daarvan is nogal wat tufsteen beschadigd en daarom is er zoveel van deze natuursteensoort vervangen. Het deurtje is nu niet meer in gebruik: het is een middeleeuwse ingang. Dat zal dus bukken zijn geweest in die tijd. Toch niet, want de gemiddelde lengte van een mens is destijds een meter vijftig. Vier ramen hebben houten kozijnen uit 1836. Vóór die tijd zijn ze van gietijzer en daarvoor van tufsteen. Het gietijzer ging roesten en de poreuze steensoort nam teveel water op. Eén raam is niet vervangen, want kennelijk was dit tufsteen nog goed genoeg.

Bliksemafleider

Op verschillende plaatsen zien we de leidingen van de bliksemafleider in de grond verdwijnen. De eerste bliksemafleider is gemaakt in 1836 door Muiderman en Berendsen in Vorden. Na de grote brand in 1782 door blikseminslag is het dak ingrijpend veranderd. Juist waar we nu staan aan de noordzijde kunnen we het enorme dakvlak goed zien. Vroeger, en dat zien we op de tekening van Jan de Beyer, zat er een knik in het dak en zijn er op die plaats enkele lagen metselwerk. Onder de dakbedekking is dan een stenen gewelf. Dat is nu van hout en daar kun je pannen op leggen. Leien geven minder kans op lekkage, maar die zijn duurder. Destijds is er na de grote brand zoveel te herstellen dat daarom is gekozen voor pannen. De steunberen zijn wel afgedekt met leien. Nu we toch omhoog kijken, zien we op de dakvorst een grote schoorsteen en die is van de vloerverwarming in de kerk. Even verder zijn aan de oostkant van de torenspits twee luikjes in de leien. In de tijd dat er nog geen hoogwerkers waren, kon je zo op het dak komen. Het bovenste luik geeft toegang tot de klimijzers en op die manier bereik je de haan, het kruis en de bol. Die laatste symboliseert de wereld en het kruis is Christus, de heerser over die wereld. De haan is het symbool van de waakzaamheid. Hij roept de mensen op het geloof te bewaren.

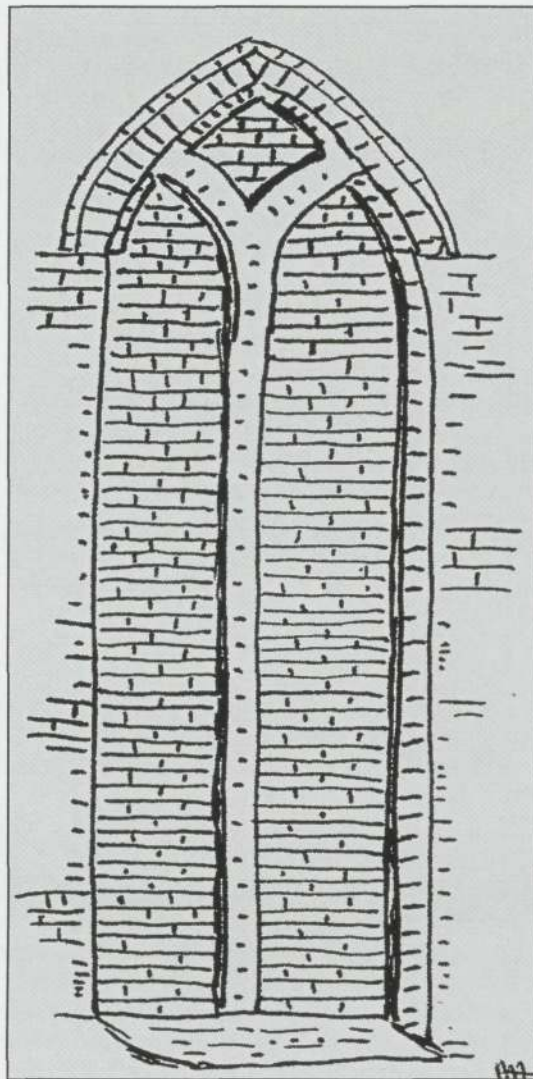
Verschillende frijnslag

Behalve baksteen in vier verschillende afmetingen zijn bij deze kerk twee soorten natuursteen toegepast: tufsteen en zandsteen. Die laatste komt uit de omgeving van Bentheim en die plaats ligt net over de grens bij Enschede. Deze steensoort is ook aangebracht onder de ramen. De steenhouwer heeft ze voorzien van smalle evenwijdige groefjes, de zogeheten frijnen.

Als gereedschap gebruikt hij daarvoor een frijnhamer en hij is er vrij in of hij ze horizontaal, verticaal of diagonaal op het natuursteen aanbrengt. Even verderop lopen de zandstenen lijsten om de steunberen heen. Op deze stroken, die ongeveer 60 cm. boven het maaiveld zitten, is de frijnslag goed te zien. Die dient voor de sier en de waterafvoer. De kerk heeft pas een tiental jaren geleden goten en regenpijpen gekregen.

Stenen gewelf

Op het noordoosten is in de negentiende eeuw een toegang tot de kerk gemaakt. Via een gemetseld trapje van drie treden kom je in de consistoriekamer. Alleen mensen die een functie hebben tijdens de eredienst mogen van deze ingang gebruik maken. De predikant/dominee

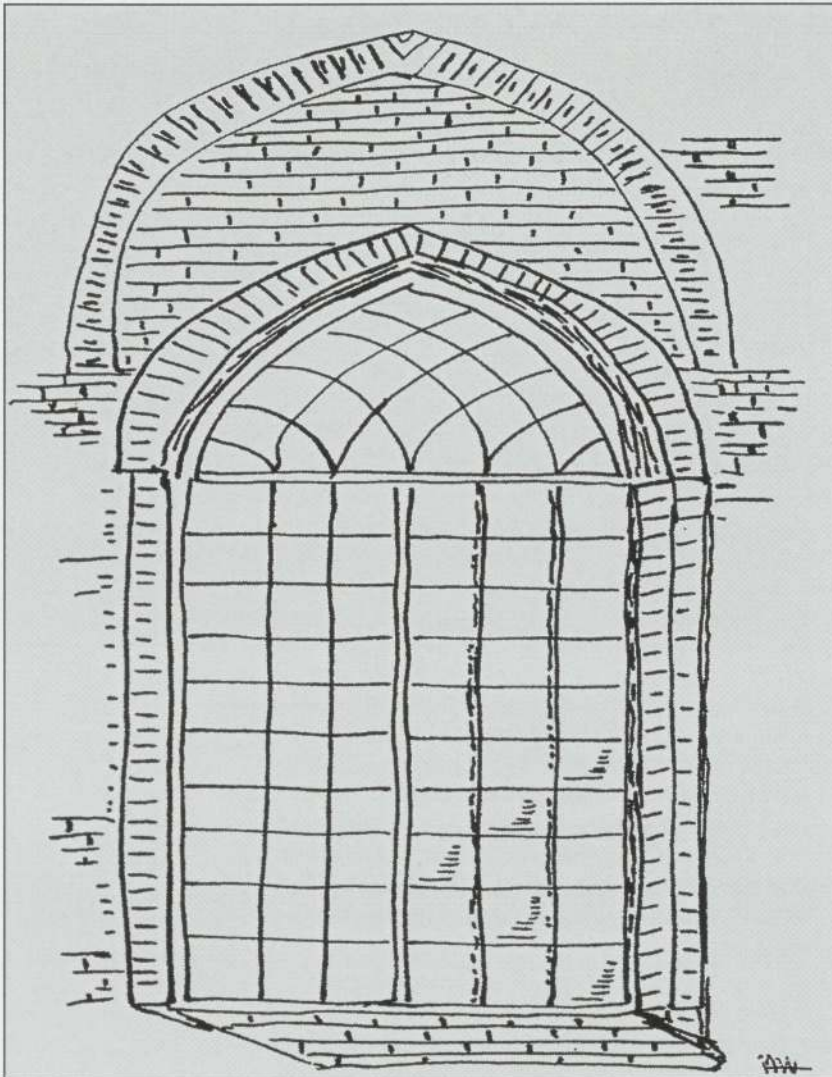
Dichtgemetselde spitsboognis met gespleten middenstijl in de toren.

kan hier de liturgische kleding aantrekken. De ruimte heet, met name in het zuiden van ons land, ook wel gerfkamer en dat is afgeleid van het oude werkwoord 'gerwen' dat 'in orde brengen (van kleding)' betekent. Door het tufstenen raam zien we dat de consistoriekamer nog het oorspronkelijke stenen gewelf heeft van voor de brand.

Tocht is belangrijk

Nu zijn we aangekomen bij de voorzijde van het gebouw en die ligt op het oosten. Deze ligging verwijst naar het geboorteland van Christus, het huidige Israël. Onder de daklijst zien we ventilatie-openingen. Dat is op meer plaatsen het geval: in de toren zijn lichtspleten, een soort raampjes maar dan zonder glas. Tocht is belangrijk in deze oude gebouwen en dat is niet alleen om vocht te weren, maar vooral tegen ongedierte. De kapconstructie is van eikenhout en de boktor is daar dol op, zeker als het hout door vocht al een beetje vermolmd is. Tocht verjaagt dit insect.

De ramen in het koor zijn verlaagd en dat is dui-

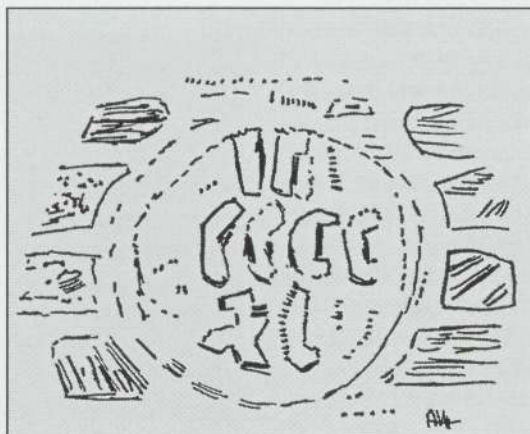

Verlaagd raam in het koor.

delijk te zien aan het metselwerk boven die ramen. Dat was nodig toen in de kerk na de brand in de achttiende eeuw het stenen gewelf is verdwenen. Er komt dan een houten plafond voor in de plaats. Een koof zorgt voor een goede overgang tussen wand en zoldering. Deze koof komt net voor de hoge spitsboogramen en die zijn daarom verlaagd.

Op het zuidoosten trekt een ronde steen met het jaartal 1440 de aandacht.

Volgens geschiedschrijver Harmen Addink is de steen afkomstig van het koor en diende daar als sluitsteen. Vlakbij zien we een dichtgemetseld raam met een rond- of korbog. Onder de dakrand zijn vlechtingen in het metselwerk aangebracht. Dat is aan de andere kant op

Steen uit 1440 in de zuidoostelijke muur van het koor.

het noordoosten niet het geval. Ook dit is een bewijs dat de kerk aan die zijde niet af is. Aan de zuidoostkant is dit wel het geval, want vlechtingen maak je waar het bouwen gereed is.

Harmoniseren

Aan de zuidzijde staat in het grasveld een speciale lamp om de kerk 's avonds te verlichten. We zien dat de zes ramen meer op een lijn zijn gebracht. Dit heet harmoniseren en dat is bij de laatste grote restauratie rond 1965 gedaan. Sommige ramen hebben nog sporen van de vroegere tufstenen kozijnen. De plaats waar die steensoort aansloot bij de bakstenen is soms te zien. Die bouwsporen heten ook wel littekens. Ook aan deze kant is er een voor ons lage toegangsdeur, maar die is nu niet meer in gebruik. In de vijftiger jaren van de vorige eeuw was dat nog wel het geval. Hier gingen de kinderen naar binnen voor de catechesatie. Op het zuidwesten kijken we nog even naar de aansluiting van toren en schip en naar de drie lichtspalten. Hier zitten bovendien twee kleinere openingen en die komen uit bij de wenteltrap. Bij dit gebouw zit die trap inwendig. De tweede geleding heeft ook hier twee gemetselde spitsbogen met ventilatieopeningen en in de derde geleding is er één galmgat.

Zo zijn we aan het einde gekomen van onze interessante wandeling. Het is een rondgang op papier, maar we nodigen u uit om echt eens rond dit fraaie gebouw te lopen. Zo ontdekt u dat uw eigen omgeving in cultuurhistorisch opzicht de moeite waard is.

*Dank aan Johan Eppink
en Wim Jansen
voor hun medewerking
aan dit artikel!*

Van Kruideniers- en Grutterswaren H.J. Rutten naar Café Restaurant De Engel

door Herman
Nieuwenhuis

Wie nu in het centrum van Steenderen rijdt ziet met lede ogen aan hoe daar café-restaurant de Engel steeds meer verpaupert. Het gras staat tot aan de vensterbank en de meeste ramen zijn dichtgetimmerd.

Reden voor mij om een bezoek te brengen aan Hein Rutten, de laatste uit het geslacht Rutten, die van 1978 tot 1998 het bedrijf runde. Aan de keukentafel met Hein heb ik gesproken over de geschiedenis van het bedrijf en natuurlijk kwam ook de huidige staat ter sprake.

Vanaf 1812 zit de familie Rutten in het pand aan wat nu de dr. Alfons Ariënsstraat heet en vanaf 1887 staat het bedrijf ingeschreven in de Kamer van Koophandel. Het pand was tot ± 1950 eigendom van de kerk.

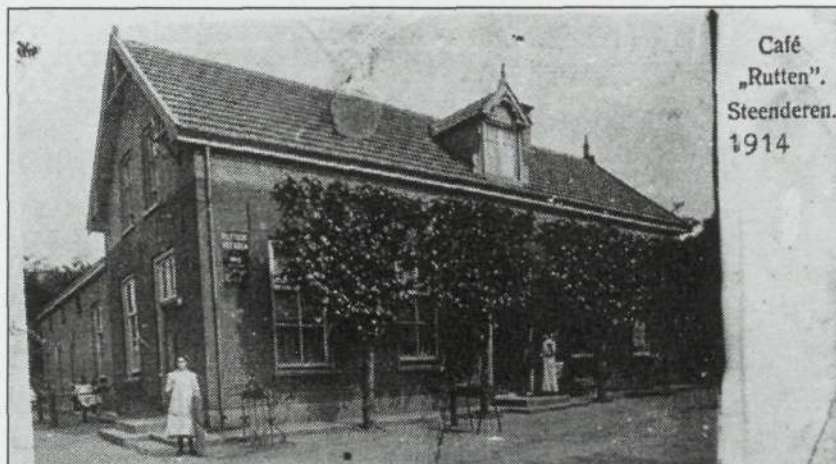
Van de allervroegste tijd is niet zo veel bekend. In ieder geval heeft op de plaats waar nu de zaal staat een schuur gestaan. De voorouders van Hein hebben daar varkens en ook wat koeien gehouden, maar ook kolen en turf verkocht. De boeren die op zondag naar de kerk gingen, parkeerden er hun sjees.

Uit een rekening van 1900 blijkt dat het R.K. Armbestuur voor 200 turf en 5 bosjes hout kosten f 1,20 moest betalen en 5 bosjes hout kosten f 0,40.

Uit een andere rekening van een aantal jaren later, ook voor het Armbestuur, kon je opmaken dat Koffiehuis den Engel ook melk leverde. Voor 30 liter moest in 1906 f 2,40 betaald worden.

Het oudste document dat ik onder ogen kreeg was 'een uittreksel uit het register der besluiten van burgemeester en wethouders der gemeente Steenderen' gedateerd 28 maart 1896. Hierin stond o.a.:

Vorgenomen het onder dagteekening van 13 maart j.l. ingezonden verzoekschrift van Hermanus Joahannes Rutten, wonende in het dorp Steenderen, daarbij mededeelende dat door Burgemeester en Wethouders van Steenderen bij besluit van 11 april 1893 aan zijne moeder de weduwe H. Rutten vergunning is verleend tot den verkoop van sterken drank in het klein, in het buitenste lokaal aan de zuid-west-zijde van het door hem bewoonde huis, staande in het dorp wijk A, nr. 86... aan adressant voor een jaar, in te gaan 1 mei 1896 vergunning te verlenen tot den verkoop van sterken drank in het klein in voorschreven lokaal, groot 19 m². Naast een kruidenierswinkel, was er ook een

bakkerij. Dat het een voor die tijd moderne bakkerij was, kun je lezen in een bewaard gebleven stukje reclame (zie afbeelding pagina 13, linksboven). Het betrof namelijk een elektrische bakkerij waar je machinaal gesneden roggebrood kon krijgen. Ook voor een lekker bakje koffie kon je toen al terecht bij "Koffiehuis Den Engel", een koffiehuis met verschillende koffie- en theesoorten.

Kolen, turf en eieren

De vader van Hein, Herman Rutten, heeft in ongeveer 1940 het bedrijf overgenomen. In de schuur werden er dus kolen, turf, maar ook eieren verkocht. De boeren brachten daar hun eieren, deze werden verkocht en Herman betaalde dan de boeren uit en kreeg zelf een klein gedeelte van de opbrengst. Verder was Heins vader kruidenier (hij behaalde zijn kruideniersdiploma in 1941), bakker en caféhouder. Rond 1950 kocht Herman ook zijn eerste auto. Voor die tijd werd het brood met de bakfiets rondgebracht. Toen Herman voor het eerst met

Leuke opname van De Engel uit het jaar 1994

de auto bij de klanten kwam, werd dat niet door iedereen zo gewaardeerd. De eerste dag verloor hij daardoor al een stuk of vier klanten. De mensen dachten: "Van ons geld heeft hij zo'n mooie auto aangeschaft". In 1958 verkocht Herman de bakkerij aan Henk Masselink, de voorganger van bakker Sluiter. De combinatie van bakkerij (om drie uur 's nachts beginnen) met caféhouder (in die tijd niet zo laat als nu, maar toch laat naar bed) was uiteindelijk toch niet zo'n succes. Vanaf ± 1960 werd ook Hein al ingeschakeld, hij moest de winkelboekjes ophalen. In 1963 werd ook de winkel verkocht. In 1958 werd tevens de zaal gebouwd aan de achterzijde. Aardig om te vermelden zijn ook de verschillende namen die op de gevel stonden of in reclame-uitingen werden gebruikt:

- Koloniale waren, granen en voerartikelen,
- steenkolen, enz. H.J.Rutten
- Prima Beschuit H.J. Rutten
- Koffiehuis Den Engel
- Herman Rutten
- Café restaurant "De Engel"

Het eerste telefoonnummer was 3 en het bedrijf was gevestigd aan A86.

Sociale instellen!

In de beginjaren had Herman in het café een prijslijst liggen in de vorm van een klein boekwerkje, waarin ook de andere bedrijven in de gemeente stonden. Daar valt o.a. in te lezen: Taxi nodig? Bel 20. Garage D.J. Aalbers Toldijk. Snel en Veilig. Betrouwbaar; Metselaar-Aannemer B.Z. Hulshof A147; Uw degelijke

vakman. Coöperatieve Boerenleenbank. De eigen bank in eigen hand; Voor een keurig kapsel naar de salons van M.J. Eymans tel. 26.

En natuurlijk:

Café Rutten, de bushalte waar uw koffie altijd smaakt!

Voor een kopje koffie of thee betaalde je 15 cent, een biertje kostte ook 15 cent en een jenever of oude klare kreeg je voor 25 cent.

Begin jaren zeventig van de vorige eeuw begon Herman (jr), de broer van Hein, op IJsselstrand. Hij had daar het horecagedeelte. Hein zelf begon in 1973 voor zichzelf op het Zwarte Schaar. Daar verzorgde hij het café, de kantine en de cafetaria. Heins twee oudste kinderen zijn daar ook geboren. De vader van Hein was natuurlijk trots op zijn zonen en sprak in die tijd dan ook van "Rutten's café-restaurant bedrijven".

In 1978 is Hein naar de Engel gegaan. Toen heeft er ook een grote verbouwing plaats gevonden. Eerst het café, later het achterhuis en de zaal. Zoals dat wel vaker gebeurt als er twee generaties moeten samenwerken in een bedrijf, was Heins vader niet direct enthousiast over de bouwplannen. Maar bij de opening van het nieuwe café was er niemand enthousiaster dan Herman Rutten. En toen in 1981 Hein toch nog wat twijfels had of het wel haalbaar was om een nieuwe zaal te bouwen, was het Herman die Hein juist stimuleerde om door te zetten. In 1993 overleed Herman Rutten en de moeder van Hein stierf vier jaar later.

Sfeer en gezelligheid voorop

Café de Engel was een café waar je graag kwam en waar sfeer en gezelligheid voorop stonden. Hein en ook zijn vrouw Liesbeth deden er alles aan om het voor hun klanten naar de zin te maken. De spelers van voetbalvereniging Steenderen hadden er hun vaste plek en wilde je een feestje geven, dan kon je er ook goed terecht. Samen werd er doorgesproken wat je wensen waren en het vaste team van medewerkers verzorgde alles perfect.

Bekend zijn natuurlijk ook "de Engel concerten". Samen met Martin Spekkink uit Toldijk, de oprichter van Flophouse, werd er een groot aantal Nederlandse 'beroemdheden' naar Steenderen gehaald. We hebben het dan over de periode 1983-1993.

Naast o.a. de Dolly Dots, Herman Brood, Dizzy Mans Band, Doe Maar, Toontje Lager, Hans de Booi, Earth and Fire, Harry Muskee en zijn Cuby and the Blizzards, was natuurlijk het bezoek van André Hazes aan Steenderen een gebeurtenis waar menigeen nog lang over nasprak.

Om elf uur startte het optreden en toen André drie kwartier later vertrok naar een volgende schnabbel, had hij wel 20 glazen bier gedronken. Niet alleen André had zo zijn eisen bij een optreden.

Een andere beroemdheid die Steenderen aandeed, was de Zangeres zonder Naam. Zij moest een eigen kleedkamer (door Hein en Liesbeth keurig geregeld in het kleine zaaltje), maar ook moesten er dranghekken geplaatst worden.

Op maandag 2 november 1998 is Café Restaurant De Engel overgedragen aan Jos en Germaine van Laar, die het pand huurden van de toenmalige eigenaar. In de dagen daaraan voorafgaand werd er afscheid genomen van het personeel, de stamgasten en ook de Steenderense bevolking kon afscheid nemen.

Groot vuurwerk tot besluit

In het fotoboek dat is gemaakt bij het afscheid stond het lied "Laat Het Los!" van Marco Borsato, gekregen van de stamgasten (tekst: zie rechter kolom). Met een groot vuurwerk viel het doek voor de familie Rutten, als eigenaar van Café Restaurant De Engel.

In korte tijd heeft De Engel daarna verschillende eigenaren en uitbaters gehad, allen niet zo succesvol. Of zoals Hein het verwoordde: "Je kunt de deur wel openzetten en een stuk muziek opzetten en denken dat dan het volk binnenstroomt..., maar zo werkt het niet."

Het is jammer dat een karakteristiek punt in het dorp zo lang leeg moet staan en zo in verval raakt, voordat een nieuwe bestemming is gevonden.

Op bijgaande foto een aantal ondernemers uit Steenderen.

Van links naar rechts:

Johan Gebbing (van Gebbing manufactures); Johan de Mol (van 'de Goedkope Winkel'); Karel Gebbing (kleermakerij) en Herman Rutten.

Op deze foto zien we André Hazes samen met Liesbeth Rutten. Natuurlijk mocht het bier niet ontbreken. Van kwart over tien tot elf uur zou het optreden plaatsvinden. André kwam om tien uur en op de vraag van Liesbeth of hij een kopje koffie wilde werd er vriendelijk gelachen. Doe maar een pilsje!

Laat Het Los
Laat het los
't Is al zo lang geleden
Maak een nieuw begin
Als een koele wind door je hart

Laat het gaan
Je bent al moe gestreden
Rust maar even uit
En kijk vooruit

Je hebt zoveel om te geven
En zoveel om voor te leven
Als je loskomt van de eenzaamheid
Blijf niet kwaad op het verleden
Maar wees dankbaar voor het heden
Zet je tranen en je zorgen opzij
En je maakt jezelf vrij
Alleen of met mij
Oh, maak jezelf vrij

Laat het los
Het trekt je naar beneden
Kijk niet achterom
Maar volg de zon

Laat je gaan
En laat je hart weer spreken
Wie de weg bepaalt
Oh, en de eindstreep haalt
Is vrij
Is vrij
Je hebt zoveel om te geven
En zoveel om voor te leven
Als je loskomt van de eenzaamheid
Blijf niet kwaad op het verleden
Maar wees dankbaar voor het heden
Zet je tranen en je zorgen opzij
En je maakt jezelf vrij
Alleen of met mij
En je maakt jezelf vrij
Alleen of met mij
Oh, maak jezelf vrij

Daar komen de schutters!

1830 Den 15 Nov. zijn tussen de 60 en 70 schutters alhier uitgetrokken wegens het oproer en afvallen van België en hebben met meer andere schutters tot in het voorjaar 1831 in Zutphen gelegen en zijn toen naar Noord-Brabant vertrokken. Deze schutters zijn in: 1834 op 30 Augustus voor het grootste gedeelte met onbepaald verlof terug gekomen ten getale van ruim 60, welke den 15 Sept. feestelijk zijn onthaald op brood, boter, kaas en bier.

N.a.v. dit gebeuren schrijft H. Addink een brief aan de redactie van de Arnhemse Courant:

Schuttersfeest

Gisteren vierden wij alhier het plegtige welkomsteest der teruggekeerde schutters uit deze gemeente der compagnie van den Kapitein Jonkheer Baron van der Heyden tot Baak. De schutters, op het kerkplein bijeengekomen zijnde, werden van daar door een commissie uit het gemeentebestuur afgehaald en onder muziek en zang begeleid voor het gemeentehuis, hetwelk met erebogen, vlaggen en guirlanders versierd was.

Aldaar werden zij, bij monde van den heer Burgemeester, door een zeer doelmatige en trefende aanspraak verwelkomd, vervolgens aan tafel geplaatst, onthaald op: wijn, brood, boter, kaas en bier. Terwijl onder het nuttigen daarvan, door den oudsten Assessor van het gemeentebestuur (h. addink) een toepasselijk tafelgedicht

werd voorgelezen, afgewisseld door onderscheidene toosten, muziek en gezang van ruim 90 schoolkinderen uit de 4 onderscheidene scholen dezer gemeente met hunne onderwijzers aan het hoofd.

De kinderen zongen toepasselijke volksliederen, waardoor de talrijk samengekomene menigte niet weinig getroffen werd. Zij werden daarna in de Dorpsschool op enige versnaperingen onthaald, alwaar zij in het bijzijn van het bestuur en andere voorname ingezetenen, bij koren, weder de bekende volksliederen zongen. De gulle vrolijkheid en vergenoegdheid was op alle aangezigten te lezen.

Des avonds werden aan het gemeentehuis (hetwelk fraai verlicht was) de Heren Officieren, Gemeenteraad en andere Notabelen onthaald en hier werden ook de toosten Koning en Vaderland niet vergeten.

TOAST

**Nu schutters nog een glaasje wijn
Ter eren van uw Capitein.
Den braven van der HEYDEN
Die Steendrens edele schuttersstoet
Vol dapperheid en vol van moed
Aanvoerde tot het strijden.**

Géén foto van de schutters die ten strijde trokken onder Capitein Van der Heyden. Wél een foto van de schutters uit Bronckhorst. De foto dateert van het begin van de vorige eeuw. Rond 1910 gemaakt.

*Met blijdschap geven wij kennis van
nieuw binnengekomen archiefmateriaal
van de Hist. Vereniging Steenderen*

*Charaden,
Logogriphen
en Raadsels*

Ontvangen archiefstukken

Van: Gerard Schut te Baak

- 1 Jaarboekje van den Nederlandschen Boerenbond 1903.
- 2 Programma der Onafhankelijkheidsfeesten 1813-1913 te Zutphen.
- 3 Handleiding om op een gemakkelijke wijze, door eenvoudige meting het gewicht van het rund- of hoornvee, in levenden staat en schoon aan den haak, met de meest mogelijke juistheid te bepalen.
- 4 "Eiland van herinneringen" door Alf. Loogman.
- 5 Zomerdienstregeling Tramwegmaatschappij Zutphen-Emmerik, 25 April 1915.
- 6 Openbare Verkoop 21 Juli 1914 te Baak van: Uiterwaarden "De grote Heister weide" en "Lage Bleskësslag" en de boerderijen "Hof te Baak" en "Groot Schoolwijk" verder land goed "t Klooster" te Hengelo en tenslotte: "Het Olde Schot" en "De Baakse Kamp" te Zelhem.
- 7 Mijn Album der Bijbelsche geschiedenis (Oude Testament).
- 8 Atlas van Nederland en zijn overzeesche bezittingen door G.Prop (3e druk).
- 9 Schetstekening Gemeente Steenderen Sectien B en E Opgemeten 20 Aug. 1915.

Van: B. Derksen Luur Steenderen

- 1 Notulen Hengsten Associatie Steenderen 1952 - 1969.
- 2 Kasboek 1942 - 1970.
- 3 Familie -archief Fam. Memelink "De Til" Beekstraat Toldijk.

Van Mevr. W. Wensink-Heersink te Oogstburg (Zld):

- 1 Stamboom Fam Herberts Bronkhorsterweg te Steenderen met o.a.: foto's, knipsels, ansichtkaarten etc.
- 2 Krantenartikel over Steenderen, d.d. 12-2-1955.

Van Mevr. Mol te Almere:

Archief-materiaal van wijlen ds. Mol over Steenderen en Bronkhorst.

*Oude raadsels, verzameld en bijeengebracht door
Harmen Addink uit Steenderen. Ze dateren uit
het begin van de negentiende eeuw.*

Destijds werd ter verklaring toegevoegd: een charade is een lettergreetraadsel, een logogriph is een woordletterraadsel en een raadsel is gewoon een raadsel.

Logogriph No 13

De logogriph alhier vermeld, wordt met vier letteren gespeld. Het geheel is een zeer werkzaam wezen, 1-2-3 is een vrouwennaam 2-3-4 is soms zeer te vrezen. 4-2-3-1 tot veel bekwaam 4-3-2 vindt men veel in kerken 1-3-2 komt maar eens in het jaar 3-2 is goed om het hart te sterken, doch beter ongekookt dan gaar. 1-2 en 4-3 zijn muzieknoden Een water noemt men 1-3-2-4, dat van het land is ingesloten. 3-1-2-4 woord ver van hier.

Oplossing:

De logogriph door u vermeld,
daar uit zo heb ik MIER gespeld

Een voorbeeld om niet lui te wezen.
1-2-3 Mie een vrouwennaam
2-3-4 kan men een Ier uit lezen.
Een riem is ook tot veel bekwaam
4-3-2 rei vindt men in kerken
1-3-2 mei maar eens in het jaar
3-2 een ei om het hart te sterken,
gezonder ongekookt dan gaar.
Mi en re zijn twee der zeven noten,
een meir of zee is ingesloten van land.
Ook is 3-1-2-4, emir, enen groten Arabier.
Zie daar dan nu, mijnheer, mevrouw
Uw logogriph door mij gezocht.